

โคลงนิราศนรินทร์

กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนา ๑๐๐ ปี

นางเพ็ญแข พัทธมนานุศาสตร์

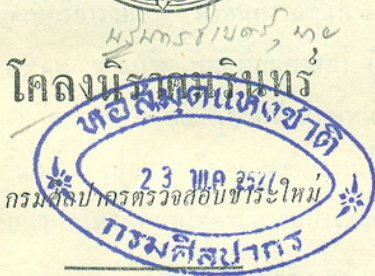
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

895.9/13
๕๒ ๔๔๑๒
๕-๒๖

กระทรวงศึกษาธิการ
จังหวัดสงขลา

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนา ๑๐๐ ปี

นางเพ็ญแข พัทธกษมนุศาสตร์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

คำนำ

ในงานฌาปนกิจศพ นางเพ็ญแข พัทธกัษณ์นุศาสตร
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดงานวันที่ ๑๐ มีนาคม
พุทธศักราช ๒๕๑๒ นายปรีท พัทธกัษณ์นุศาสตร ผู้เป็นบุตร
ได้มาติดต่อกรมศิลป์ากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง
โคลงนิราศนรินทร์ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรม
ศิลป์ากรยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

โคลงนิราศนรินทร์นี้ นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน) กวี
เอกในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้เป็นมหาดเล็ก
ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนา
นุรักษ์ ได้นิพนธ์ขึ้นระหว่างการเดินทางโดยเสด็จสมเด็จพระ
บวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ไปรบพม่า
ซึ่งยกเข้ามาโจมตีเมืองถลางและเมืองชุมพร ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒
นับเป็นวรรณคดีไทยเรื่องหนึ่ง ที่มีจินตนาการและสำนวน
โวหารไพเราะจับใจ โคลงนิราศนรินทร์นี้ ได้ตีพิมพ์เผยแพร่
เป็นครั้งแรก ในงานกุฐินพระราชทาน มหาเสวกตรี พระยา

อาหารศิลปะ เจ้ากรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ และ
ครั้งที่สองในงานฌาปนกิจศพ นายสุทธิชัย วิงประวัติ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๘๘ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ กรมศิลปากรได้จัดทำ
คำอธิบายถ้อยคำบางตอนที่เข้าใจยาก และจัดสรุปเส้นทาง
เดินที่สำคัญ ๆ ของนายอินทร์วิเศษ (อิน) ให้พิมพ์ไว้ท้าย
เล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ต่อมาได้มีผู้ขออนุญาต
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ออกเผยแพร่เป็นครั้งที่สามในงานพระ
ราชทานเพลิงศพ พลเอกชลอ จารุกุลส์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐
โดยพิมพ์รวมกับกาพย์เห่เรือ และกาพย์เห่เรือชีวิตของ
พลเอกชลอ จารุกุลส์ ครั้นต่อมา กองวรรณคดีและประวัติ
ศาสตร์ ได้มอบให้ นายหริศ เรืองฤทธิ์ เปรียญ ผู้เชี่ยวชาญ
ในการตรวจสอบชำระวรรณคดีไทย ตรวจสอบชำระโคลง
นิราศอินทร์ กับฉบับสมุดไทยที่เก็บรักษาไว้ ณ หอสมุด
แห่งชาติ พร้อมทั้งทำเชิงอรรถอธิบายในที่บางแห่ง และได้
แนะนำให้เจ้าภาพในงานฌาปนกิจศพ นางเพ็ญแข พิทักษ์-
มนุศาสตร์ จัดพิมพ์หนังสือโคลงนิราศอินทร์ฉบับกรม-
ศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่นี้ออกเผยแพร่ นับเป็นการ
พิมพ์ครั้งที่สี่

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้ง^{๕๕} เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ
นางเพ็ญแข พัทธกษัตริย์ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจาก
คำนำ^{๕๕}

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศี ทักขิณานุปทาน
ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแก่ นางเพ็ญแข พัทธกษัตริย์
เป็นมาตุภูมิฐานธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือวรรณคดีสำคัญ
แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศล^{๕๕}
ปวงจงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ นางเพ็ญแข พัทธกษัตริย์
ผู้วายชนม์ ประสพแต่อริยคุณมณูญผลตามควรแก่คติวิสัย
ในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ
เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

นางเพ็ญแข พัทธมนศาสตร์

ชาติ	25	ธันวาคม	2447
มต	22	กันยายน	2511

ประวัติ

นางพิทักษ์มนูศาสตร์ (เพ็ญแข พัทธมนูศาสตร์)
เกิดในตระกูลอมาตย์กุล เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗
ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๓ ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะโรง เวลา
๔.๐๐ น. ที่บ้าน ตำบลพระราชวัง พระนคร เป็นบุตร
หลวงปาดิบริหาร (แห อมาตย์กุล) และ นางปาดิบริหาร
(ทรัพย์ อมาตย์กุล) เป็นบุตรคนสุดท้อง มีพี่ ๕ คน คือ

๑. หลวงวิฑูรสถลกิจ (ทองอยู่)
๒. นางกฤษณะโยธิน (นวม)
๓. น.ส. ศิริ อมาตย์กุล
๔. นางสมรภูมิพิชิต (สอาด)
๕. นางนิติทัศน์ประภาส (สว่าง) ถึงแก่กรรม

ได้เข้ารับการศึกษามาจาก ร.ร. เสาวภา ต่อมาได้สมรส
กับหลวงพิทักษ์มนูศาสตร์ เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ.
๒๔๖๗ มีบุตรธิดารวม ๔ คน คือ

๑. น.ส. จันทิมา พัทธมนูศาสตร์
๒. นายปรีติ พัทธมนูศาสตร์
๓. น.ส. เปี่ยมสุข พัทธมนูศาสตร์
๔. นายพิชัย พัทธมนูศาสตร์

ในค่านศรภัตราและอธยาศัย เป็นผู้ที่เชื่อมั่นในพระ-
พุทธศาสนา เคยศึกษาทางวิปัสสนากับท่านเจ้าคุณภาวนา
พิรามเถระ (วัชรเมธี) ชอบทำบุญ เช่น ถวายปัจจัยค่า
อาหารพระเป็นประจำ ตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลสงฆ์สำหรับ
พระที่อาพาธ ยกที่ดินและสร้างหอระฆังให้แก่วัดสหมิตร
มงคล อ. หนองแค จ. สระบุรี เป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวที
ต่อบิดามารดาและผู้ที่มีพระคุณ มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อ
ต่อญาติพี่น้องและคนอื่น ๆ มีความเห็นอกเห็นใจและให้
ความช่วยเหลือต่อผู้ที่มีความทุกข์ จึงเป็นที่ชอบพอรักใคร่
ของญาติพี่น้องและผู้ที่อยู่จักคุ้นเคยด้วย

ต่อมาได้ป่วยเป็นโรคเบาหวานตั้งแต่ปี ๒๔๙๐ แต่ได้รับ
การรักษาไม่เต็มที่ เพราะอยู่ต่างจังหวัด ต่อมาเมื่อเข้ามาอยู่
กรุงเทพ ฯ แล้วจึงได้รับการรักษาอย่างจริงจัง แต่ก็ไม่หาย
ขาด เพียงแต่ทุเลาลงบ้างเท่านั้น จนกระทั่งปี ๒๕๐๘ ได้ป่วย
เป็นโรคหัวใจ ตับโตและกรดในกระเพาะมาก ตั้งแต่นั้นมา
ก็ปรากฏอาการของโรคเหล่านี้อยู่บ่อย ๆ จนมาเมื่อเดือน
มีนาคม ๒๕๑๑ อาการของโรคหัวใจและกระเพาะอาหารได้
กำเริบขึ้นอีก และได้ถึงแก่กรรมลงด้วยโรคหัวใจวายโดย
เฉียบพลันด้วยอาการอันสงบ ณ โรงพยาบาลอายุรศาสตร์เขต
ร้อน เมื่อ เวลา ๑๙.๔๐ น. ของวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ.
๒๕๑๑ รวมอายุได้ ๖๓ ปี ๘ เดือน ๒๘ วัน

ประวัตินายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน)

นิราศนรินทร์ เป็นวรรณคดีที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่ง ของ
กรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยมีความไพเราะเป็นเยี่ยม ผู้แต่งไม่บอก
ไว้ชัดเจน นอกจากปรากฏอยู่ในโคลงบาทสุดท้ายของเรื่องว่า
“โคลงเรื่องนิราศ^๕ นรินทร์^๕อิน รongบาทบวรหวังถวิล ว่าไว้”
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ได้
ทรงสันนิษฐานเรื่องราวของผู้แต่งว่าควรจะเป็นชื่อ อิน (ตามที่
บ่งไว้ในโคลง) และควรเป็นมหาดเล็กในกรมพระราชวังบวร
มหาดเสนา^๕นรินทร์ ในรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเมื่อสอบดูทำเนียบข้า-
ราชการวังหน้าในสมัยนั้นก็มีตำแหน่งนายนรินทร์ธิเบศร์ ทั้ง
เมื่อสอบกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ก็ได้ความชัดยิ่งขึ้น
คือปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่า ในรัชกาลที่ ๒ ^{๕๕๕๕}นิมิต^{๕๕๕๕}พม่า
มาตีเมืองถลางและเมืองชุมพร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ และทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรเสด็จยกทัพ
หลวงไปปราบพม่า เส้นทางที่ทรงยกกองทัพไปก็เป็นทาง
เดียวกับที่นายนรินทร์อิน อธิบายไว้ในนิราศของตน คือ

ออกจากกรุงเทพ ฯ ทางเรือ และไปขึ้นบกที่เพชรบุรี เพื่อ
เดินเท้าต่อไป แต่มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ว่า ตามประวัติศาสตร์
นั้น กรมพระราชวังบวรเสด็จยกทัพเดินเท้าจากเมืองเพชรบุรี
ตรงไปยังเมืองชุมพรที่เดียว ส่วนเส้นทางของนายนรินทร์
อิน^๕ เมื่อออกจากเพชรบุรีแล้ว ตรงไปเมืองกำเนิดนพคุณ
และวกกลับไปยังเมืองตะนาวศรีอันเป็นเมืองด่าน ^{๕๕} ทง^{๕๕}ท่า
ให้สันนิษฐานต่อไปว่า นายนรินทร์อิน^๕ อาจจะไปในกอง
ทัพ เนื่องในโอกาสเช่นเหมือนกัน แต่มิได้ไปพร้อมทัพหลวง
อาจจะไปกับทัพหน้าซึ่งส่งไปดูแลตลาดพม่าก่อน จึงไปยัง
เมืองตะนาวศรีใกล้ด่านสิงขร ทั้งประวัติศาสตร์ก็มีระบุไว้
ว่า กรมพระราชวังบวรได้ส่งทัพหน้าล่วงหน้าไปก่อน อย่างไรก็ตาม
ตาม นายนรินทร์อิน^๕ ก็คงเป็นมหาดเล็กของกรมพระราชวัง
บวรในรัชกาลที่ ๒ และเป็นผู้เขียนนิราศเรื่องนชนในโอกาส
^{๕๕} น้อย่างแน่นอน.

นิราศนรินทร์

ร้อย ๑ ศรีสิทธิพิศาลภพ เลอหล้าลบล่มสววรรค์ จรรโลงโลก
กว้างกว้าง แผ่นแผ่นผ้างเมืองเมรุ ศรีอยุธยาเอนทร์แย้มฟ้า
แจกแสงจ้าเจตจันทร์ เพ็ญรพิพรรณผ่องท้าว ขุนหาญห้าว
แห่นบาท สวรรทุกขราษฎร์รอนเสียน สายเศิกเหลี่ยน^(๑)ล่ง
หล้า ราญราบหน้าภะริน เชิญข่าวยินยอบตัว กวบก้อมหัว
ไหว้ละล้าว ทุกไท่น้าวมาลย์น้อม ขอออกอ้อมมาอ่อน ผ่อน
แผ่นกินให้ผาย ขยายแผ่นฟ้าให้แผ้ว เลี่ยงทเกล้าให้กล้า
พระยศไท่เทอดฟ้า เฟื่องฟุ้งทศธรรม์ ท่านแฮ

๑ อวยุยายศล่มแล้ว
สิงหาสน์ปรางค์รัตนบรร
บุญเพรงพระหากสรร
บงอบายเบิกฟ้า

ลอยสววรรค์ ลงฤา
เจ็ดหล้า
ศาสนรุ่ง เรื่องแฮ
ผีกฟั่นใจเมือง

(๑) ที่นี้ต้องการโท ปรกติเป็น เลี่ยน

๒	เรื่องเรื่องไทรรัตนัน	พันแสง
๑	วินรสพระธรรมแสง	คำเข้า
	เจดีย์ระคะแซง	เสียดยอก
	ยลยั้งแสงแก้วแก้ว	แก่นหล้าหลากสวรรณ ฯ

๓	โบสถ์ระเบียงมรทปพัน	ไพหาร
	ธรรมาสน์ศาลาลาน	พระแผ้ว
	หอไตรระฆังขาน	ภายคำ
	ไขประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพื่อนจันทร์ ฯ

๔	เสด็จสารพระยศช้อง	สรรเสริญ
	ไปแจ่มใจจำเวญ	ร่ำอ้าง
	ตราตรอมตระโมจเหิน	หวนสวาท
	อกะหวีหวั่นร้าง	รื้อร่อนการณรงค์ ฯ

๕	แกลงปางบาราศห้อง	โหยครวญ
	เสนาะเสนห์กำสรวล	สั่งแก้ว
	โอบองค์มุนอวล	ออกโอษฐ์ อรเอย
	ยามหนึ่งฤาแคล้วแคล้ว	กลาคกล้ายขบปี ฯ

นิราศนรินทร์

๓

๖ รอยบุญเราร่วมพ้อง
บาปแบ่งสองทำทัณฑ์
เพรงพราศสัตว์จำผ้น
บุญร่วมบาปจำร้าง

๗ จำใจจากแม่เปลื้อง
เยียวว่าแต่เตี้ยวก
สองซีกแล่งทรวงตก
ภาคพิไปหนึ่งไว้

๘ โอษฐ์เสาวลักษณ์ล้ำ
แม้ว่ามีกิ่งโพยม
แขวนขวัญชูชอุ่ม
กิตบมีกิ่งฟ้า

๙ โฉมควรจักฝากฟ้า
เกรงเทพไทรนรินทร์
ฝากลมเลื่อนโฉมบิน
ลมจะชายชักซ้ำ

พบกัน
เท่าสร้าง
พลัดคู่ เขาฤา
นุสร้างเรียมไกล ๖

ปลิดอก อรเอย
แยกได้
แตกภาค ออกแม่
แนบเนียนวลถนอม ๖

แลโลม โลกเอย
ยื่นหล้า
แมกเมฆ ไว้แม่
ฝากน้องนางเดียว ๖

ฤาติน ตีฤา
ลอบกล้า
บนเล่า นะแม่
ชอกเนื้อเรียมสงวน ๖

๑๐ ฝากอุมาสมรแม่แล้
 ทราบสยมภูวจักรี^(๑)
 เรียมกิดจบจนตรี
 โฉมฝากใจแม่ไ้

๑๑ บรรจถรณ์หมอนม่านมั่ง
 เตียงช่วยเตือนนุชนอน
 ลูกโฉมแม่จักร
 ม่านอย่าเบิกบังห้อง

๑๒ สงสารเป็นห่วงให้
 ขวัญแม่สมบุรณจันทร์
 เกศินีลพรร
 งามเงื่อนทางยงฟ้า

๑๓ เรียมจากจักเน็นน้อง
 ศรีสวัสดิ์เทอญเยาว์
 อำนาจสัตย์สองเรา
 การณรงค์ราชวรณ์^(๒)

ลักษมี เล่านา
 เกลือกไกล้
 โลกล่วง แล้วแม่
 ยิ่งด้วยไกรครอง ฯ

เตียงสมร
 แท่นน้อง
 จากม่าน มาแซ
 หับให้คอยหน ฯ

แหนขวัญ แม่ฮา
 แจ่มหน้า
 โณภาส
 ฝากเจ้าจงดี้ ฯ

จงเนา นะแม่
 อย่าอ่อน
 คินร่วม กันแม่
 เร่งแล้วเรียมลา ฯ

(๑) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการว่า

(๒) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการว่า

สวามภูวจักรี

การณรงค์ราชการวรณ์

๑๔ ลงเรือเรือเคลื่อนกว้าง
ทรุทนั่งถอนใจปลิว
เหลียวหลังพิทวาคหวิ
แลส่งสบหน้าหน้า

ขวัญลิ่ว แลแม่
อกว่า
ใจวาก
แม่หน้า^(๑) เอ็นดู ฯ

๑๕ ออกจากคลองชุกข้าม
เรือวิ่งออกหาใจ
เกิดแค้นเกิดโย
จากแต่อกใจปล้ำ

กรรไล
หวาคขัว
บัวแบ่ง มาแม่
เปลี่ยนไว้ในนาง ฯ

๑๖ บรรลุอาวาสแจ้ง
แจ้งจากจงอาราม
เวรานุเวรตาม
วานวัดแจ้งใจชู

เจ็บกาม
พระรู้
ตัดสวาท แลฤ
จากข้าสงวนโฉม ฯ

๑๗ มาคลองบางกอกกลุ้ม
ฤาปากอกหนองใน
แสนโรคเท่าไรไร
เจ็บรักแรมรสกล้า

กลางใจ
อกซ้ำ
กอกรว ราแม่
กอกร้อยฤาคลาย ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการโท ปรกติเป็น น้ำ

๑๘ ชาวแพแม่แก้ำ
แพพัสตราคาททอง
ระลึกสีสไบกรอง
ซัดสอกลสองสีห้อม

๑๙ วัดหงส์เหมราชร้าง
เวียนนิราเรือนสาย
หงส์ทรงสีพักตร์ผาย
จะส่งสารนุชกล้อย

๒๐ สังขจายพีจากเจ้า
สังข์พระสีกรทรง
สรวมทิพยสุธาสรง
สังข์สระสมรจงแผ้ว

๒๑ จากมามาลีวล้า
บางยี่เรือราพลาง
เรือแพ่งช่วยพานาง
บางบัวคำคล้อง

ชายของ
เทศย์อ้อม
เครือมาศ แม่เฮย
ห่อหุ้มบัวบัง ฯ

รังถวาย นามแซ
สวาทสร้อย
พรหมโลก แดงา
กลาสท้าวไปทัน ฯ

จอมอนงค์
จักรแก้ว
สายสวาท พืเอย
ผ่องดำ^(๑) เรียมถึง ฯ

ลำปาง
พีพร้อง
เมียร^(๒) ม่าน มานา
กล่าวน้ำตากลอ ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการโท ปรกติเป็น ทา

(๒) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการว่า เมียง

๒๒ ๑ มาค่านค่านบ่ร้อง
 ตาหลังตาเหลวบัก
 ตาเรียมหลังชลตัก
 ไฟค่านคับแคไหม้

เรียกพัก พลเอย
 บิดไว้
 ดวงย่าน
 มอคม้วยฤมี ฯ

๒๓ ๑ นางนองชลน่านไล่
 ไหลเล่ห์ชลลบปราง
 แสนโคกส่งสารปาง
 นาสิกเรียมขับน้ำ

ลบบาง
 แม่กล้า
 จากพี่ ปลอดภัย
 เนตรหน้านางนอง ฯ

๒๔ ๑ บางขุนเทียนดินบ้าน
 เทียนว่าเทียนแสงสี
 เย็นยามพระสุริยลี
 เทียนแม่จุกจักเข้า

นามมี
 สว่างเหยา
 ลาโลก ลงแม่
 สู้ห้องหาใคร ฯ

๒๕ ๑ ปานน้ำมาโนชญ์น้อย
 เก็บเกษฤากรองมาลัย
 ประจันทนจอกทองธาร
 นอนนั่งตามแกลงถ้อย

หงพาล พี่เอย
 มาศห้อย
 ประทีน ทาฤา
 ทุกข์พร้อมความใคร ฯ

๒๖ ๐ คิดไปใจป่วนปั่น
 ใจหนึ่งเกรงราชขึ้น
 ใจหนึ่งป่วยปานปั่น
 ใจเจ็บฝืนใจห้าม

๒๗ ๐ มิตรใจเรียมจอกเจ้า
 จากแม่เจ็บเสมอจิตต์
 ฤๅลืมนลายปลิด
 จำพี่โหยให้ข้าง

๒๘ ๐ ไปศึกสุดมั่งม้วย
 สูญชีพไหนนุชเห็น
 อรเอยลับหลังเอ็น
 โอ้อโอะไกลกันก็

๒๙ ๐ เรือมามาเกล่ไกล
 ถนัถหนึ่งบอนเสียดซอน
 จากมาพี่กายสมร
 แรมรศกามาใหม่

จักคืน
 ชุ่มคร้าม
 บั๊กปวก ทรวงนา
 ห่อนเจ้าเห็นใจ ๖

จักคิด ถึงฤ
 ฟ้าบัง
 แปลนสวาท
 คำเช้าช่างาย ๖

หมายเป็น ตายเลย
 หากล
 คุณัก นะแม่
 เมื่อไขว้จักสม ๖

บางบอน
 ชานใต้
 เสมอชีพ เรียมเอย
 ตากต้องทรวงกาย ๖

๓๐	บางกกกลกล่อมแก้ว	กับแค
	กรตระกองนุชแปร	ปรับ ^๕ เนื้อ
	ลานโลมวิไลแสง	ชม ^๖ น อกเอย
	จำนรรสเกอ ^๕	กกแก้วกับทรวง ๖

๓๑	หัวกระบือกบิล ^(๑) ราชรำ	รณรงค์ แลฤ
	ตักกบาลกระบือทอง	เค็ด ^๕ หวน
	สืบเศียรทรพีคง	คำเล่า แลแม่
	เสมอ ^๖ พีเกิดสมรณ ^๕	ขาด้วยคมเวร ๖

๓๒	โคกขามตอนโคกกล้าย	ต้นฐาน
	ขาม ^๖ รุ่มริมธารสนาน	สน ^๕ กน
	พูนเพียงโคกฟ้าลาน	แลโลก ลีวแม่
	ถนัดหนึ่งโคกขาม ^๕ ซ	ช่อง ^(๒) ให้เรียมเห็น ๖

๓๓	มาคลองโคกเต่า ^๕ ตัง	ใจนงาย
	ทัวเต่าฤมีหมาย	โคกอ้าง
	เจ็บบอกฟ่อนอาย	ออกปาก ไต่ฤ
	คั่นคิดโคกขวัญ ^๕ ร้าง	อยู่เร้นแรมเกษม ๖

(๑) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการว่า กบิณฑ

(๒) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการว่า เล้ง

๓๔
 ๑ มหาชัยชัยฤกษ์น้อง
 รักร่วมพุทธมนต์สงฆ์
 เสียคเคียรแม่ทักมง
 ชยศชุมญาติห้อม

๓๕
 ๑ ทำจิ้นจิ้นจอกถ้ำ^(๑)
 จิ้นช่วยจำใจความ
 เยียวมิ่งแม่มาตาม
 จงนุชriebเรียมซ้อน

๓๖
 ๑ บ้านบ่อน้ำบกแห้ง
 บ่อเนตรกงขังเป็น
 อ้าโหมแม่แบบเบญ-
 มาชบ้อสสุชลให้

๓๗
 ๑ นาขวางไครแขวะรุ่ง
 ปองบ่อไปปองนาง
 นามขวางไขว่หนามขวาง
 ไครบ่งฤาเบาได้

นาฏลง โรงฤา
 เสกซ้อม
 กลกู่ เรียมเอย
 มอบให้สองสม ฯ

คอยตาม ไตฤา
 ข้าวร้อน
 เตือนเร่ง ราแม่
 เกรว่าถ้ำ^(๑)จิ้นคอย ฯ

ไปเห็น
 เลือดได้
 จลักษณ์ เรียมเอย
 พี่แล้วจักลา ฯ

เป็นทาง
 บัวยไชร้
 ในอก อีกแม่
 เท้าห้องนางถอน ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการโท ปรกติเป็น ทำ

๓๘ สามสิบสองกคกุง
คิดว่าคืนหลังหลง
บังเจเนี่ยนไฉนบง
แลทะลิ่งลิมเคียว

เวียนวง
ทุกเลี้ยว
พัคตร์แม่ เห็นฤ
ขบค้ำงคำสลา ฯ

๓๙ มากลองย่านซื่อซ่า
ซื่อตลอดย่านเดียวตรง
ใจคึกคูกุรงกง
ไปตลอดเลยพลัว

พิศวง
รวกรัว
รักแม่ นะแม่
พลัดน้องมาไกล ฯ

๔๐ เห็นจากจากแจกกัน
ถนักระกำกรรมจำ
บาปใดที่โททำ
จากแต่คาบนั้นหน้า

แกมระกำ
จากซ่า
แทนเท่า ราแม่
พี่น้องคงถนอม ฯ

๔๑ เรียมจากฤาจับเข้า
รินซึ่งชลจวนจำ
หยิบกับกระยากำ
เหียนฤหายหอบเหิน(๑)

เต็มคำ หนึ่งเลย
เนื่องแก่น
คิดแม่ คอยแม่
ออก้างคายกิน ฯ

(๑) ที่ต้องการโท ปรกติเป็น แน่น

- ๔๒ ๑ ปราณินุชอยู่เหยา เขียนเย็น
 เย็นแม่เยียมจักเห็น แต่ห้อง
 กรวณหาพี่ใครเป็น สองปลอบ แม่เลย
 สะไบพี่เปลี่ยนจักบ้อง ปีกหน้านางโหย ฯ
- ๔๓ ๑ แลโถงดงาคเลี้ยว ลับแสง
 สอดซังตาเรียมแสง ทัว^๕พน
 จวบจันทร์แจ่มโลกแปลง มาเปลี่ยน
 หวนว่ามุขแม่^๕พิน เยียมฟ้าหาเรียม ฯ
- ๔๔ ๑ ชมแซกิดไช่หน้า นวลนาง
 เกื่อนกำหนิงกลาง ต่ายแต่้ม
 พิมพ์พัคตร์แม่เพ็ญปราง จักเปรียบ ไคเลย
 ซำกว่าแซไซแย้ม ยิงยัมอัปสร ฯ
- ๔๕ ๑ วิเวกคเหวก้อง ดงคิก แล้วแซ
 กระสาวเสียงนกนิก นุชพร้อง
 พลิกปลอบเปล่าใจทิก ดามแม่ ไหนแม่
 ปลุกพี่ฤาเรียมร้อง เรียกเจ้าไปชาน ฯ

๔๖ โอ้ควงคาเรศค้อย	เคือนคับ
กับกังควงอจกลับ	พู่พริ้ว
ชวลาจะลาลับ	นุชพี แพงเอย
หลับฤตินทรอมละห้อย	อยู่ห้องหนหลัง ฯ

๔๗ เรือมารุ่งบุรี	คืนวัน
คืนแต่ตาใจฝัน	กลับคล้าย
แปดยามย่ำเตียน	แทนทุ่ม โม่งแม่
นอนนั่งลุกยืนย่ำ	ยิ่งร้อนเรียมวี ฯ

๔๘ แม่กลองกลองบ่ไ้	ยिनกั
รวแต่กรประนัง	หนึ่งค่อน
ทรวงพีแผ่เพียงหนึ่ง	ชิงขอบ กลองเอย
กลองบ่ซ้อนเรียมซ้อน	อกแก่นคะนึ่งโหม ฯ

๔๙ ออกจากปากน้ำน่าน	นองพราย
อรรณพพิศาลสาย	กว้างกว้าง
จากนางยังทนตาย	ทีหนึ่ง นะแม่
เหียรจกทอคตัวว้าง	ชีฟไว้กลางวน ฯ

๕๐ ๑ สรวลเสียงพระสมุทร^๕กรน ครวญคะนอง
 กลิ่นก็กลัดกลายฟอง เฟื่อง^๕فن
 คาลทรวงบัว^๕นากามกอง กลอยสมุทร แม่ฮา
 ออกโอษฐ์^๕ออกโอยสะ^๕อน อ้าว^๕อออลเวง ๖

๕๑ ๑ เรียมวอนทเวแม่^๕แม่น เมขลา
 แหวี^๕เชียรเชิด^๕รา เริงเจ้า
 นางสมุทร^๕เรียก^๕มามา เทอญแม่ มาแม่
 ทน^๕ที่เรือ^๕เรียม^๕เต้า คลื่น^๕เต็น^๕ตาก^๕ทรวง ๖

๕๒ ๑ บ้านแหลมเรือ^๕ฟ^๕เลียว กลองจร
 ระลึก^๕กม^๕แหลม^๕ศร เนตร^๕น้อง
 เสียว^๕ทรวง^๕ฟ^๕ไย^๕อร ออก^๕แตก^๕ ตาย^๕แม่
 สุด^๕สอ^๕ด^๕สาย^๕เนตร^๕ต้อง แม่^๕ตง^๕ตา^๕คอย ๖

๕๓ ๑ เห็น^๕ตะ^๕บุน^๕ร^๕อย^๕บัน^๕ตัน ทักรอน
 ยัง^๕แต่^๕ทอ^๕ตะ^๕บุน^๕ทอน กิ่ง^๕กลิ้ง
 เจียน^๕ใจ^๕ฟ^๕ชา^๕จร จาก^๕สวา^๕ท มา^๕แม่
 ทอน^๕ทอน^๕ไม^๕ตรี^๕ทง ทอ^๕ไ^๕ว^๕วัง^๕เว ๖

๕๔ ๑ ดูไต่ไปเท่าท้าว
โหมแม่ชื่นใจจัก
มาเที่ยวพิศกัก
เรือเล่นผายผันกัม

ดวงพักตร์ แม่เลย
หล่อหล่ม
ใจจอก แม่แม่
พักตร์ให้หาศรี ฯ

๕๕ ๑ ถับถึงกุงกตอ้อย
อ้อยแม่เจียนผจงจาน
ของเคียงช่อมสอศพาน
รสยังอำมฤตแล้ว

โอชหวาน วายแม่
จอกแก้ว
รองร่วม เจ้าฤ
ระลึกกลิ่นหวานเอง ฯ

๕๖ ๑ พิศพานจานแจ่มจ้า
โหยบเห็นอนงค์
นพนิตเน่งนางผจง
จากรักจากรสพร้อม

เบญจรงค์ รัตน์เอย
นึ่งน้อม
จักมอบ มาฤ
ไพร่ใช้ชายเคียง ฯ

๕๗ ๑ อยู่เรือนจักเพื่อนพร้อง
รสรักแรมกะไค
เรียมหมองแม่พาใจ
หมองสมรณูเรียมกลัว

ความใคร
ตอกตัว
กลายเทวษ
กล่อมเจ้าเอาใจ ฯ

๕๘ บำราศรสนินท	แหหาย
โหยกระหนรรนกาย	กำใหม่
ร่ำร่ำร่ำคราวพาย	เรื่อเร่ง แรงแม่
ทันใดทุกเล่มไห้ ^(๑)	หล่อเต็นตามเผยอ ๖

๕๙ ถึงเพ็ชรบุเรสเข้า	ขุนพล
กรี ^(๒) ทัพยกโดยสถล	มารกเท้า
ธงทองทัดลมบน	โบกเรียก พลแม่
เรียมเรียมกรสรักเร้า	เร่งน้องในทรวง ๖

๖๐ ออกทัพเอาฤกษ์เร้า	ปืนไฟ
ปืนประกายกุมไก	จิ้ม
เพลิงรากลุ่งกลางใจ	เจียวเจ็บ อกเอย
ทรวงพิบรทุกปม	เป่าด้วยปืนกาม ๖

๖๑ ทุกตรอกเรียมตรวจหน้า	ขาดนาง เดียวแม่
จบจรหลาดแลทาง	ท้าวตัว
จบหญิงจ่ายของกลาง	ถนนเกลื่อน
เทียมธลีทาสท้าว ^(๓)	อรข้างเดียวเดิน ๖

(๑) ทันต่อการโท ประดิเป็น ไถ่

(๒) คือ กรีธาทัพ

(๓) คือเท้า

๖๒ ถึงพระอัครระอุ่มห้อง

เวหา หนอย

กิดอรเมกเมขมา

กลัดไว้

ฤาษะระอ้าอา-

คุรทเวช

เป็นพระอุ่มฟ้าไข

ข้าวน้องนางตรอม ฯ

๖๓ สุธยาวิโยคฟ้า

ฝนเชย

บุปผชาติรำเพยเผย

กลืนใกล้

เผยหอมเลื่อนสมรเหย

หาพี่ ฤาแม่

ถามพฤษ์พรางเพราะไม้

ปากลิ้นไปมี ฯ

๖๔ ทัพใต้ทัพทั้งป่า

เป็นเรือน

จากนุชมานอนเคื่อน

ต่างได้

ตรอมตายแต่จักเยื่อน

กันยาก แลแม่

เรือนฤเห็นเห็นไม้

ป่าไม้เป็นเรือน^(๑) ฯ

๖๕ ราตรีตรวจ่าย้อง

ขานขาม ใจเอย

เกาะกระพือเพลิงยาม

รุ่งเช้า

กระเวนกระวนกาม

กวนอก ฟินา

รันระคมแกเข้า

คู่ฆ้องกระแตตี ฯ

(๑) บางฉบับว่า เมืองดูเห็นเห็นไม้ ป่าไม้เป็นเมือง

๖๖ ๑ เกยนิทรอรนุ่ ^๕ เนื้อ	แนบเรียม
เคาะกระไคไคเลียม	ลอคเคล้น
นาสาสุปรสเทียม	ปรางมาศ
สองสนุกถ้วนเหล้น ^(๑)	เล่ ^๕ หนันฤาสิม ฯ
๖๗ ๑ เกยโษรุ้ ^๕ แอบโษรุ้ ^๕ อ้อ ^๕ น	เอาใจ
คำอ่นวอนอาลัย	ล่อเกล้า
นับเคียนเลือนปีไป	ไกลมึง นะแม่
เยียวอยู่หนหลังเศร้า	สวาทแล้วไกรโถม ฯ
๖๘ ๑ ออกทัพลถัน ^๕ เข้า	ไพร่เขียว
ละแม่เตียวมาเตียว	ควนร้าง
สายตาต่อเต็มเกลียว	มากล่อม ไกลแม่
เวระไคเราสร้าง	ชักให้ทันเห็น ฯ
๖๙ ๑ ห้วยขมิ้น ^๕ คึกคะ ^๕ มี ^๕ น ^(๑) เจ้า	เกยผจง
กวคสกัน ^๕ รส์ ^๕ สรง	โสทรน้อง
เรียมจากจัก ^๕ โคก ^๕ ทรง	เสาวภาค เผือกฤา
ขมิ้น ^๕ จะวายวัน ^๕ ค้อง	แต่ง ^๕ เอนางสนาน ฯ

(๑) ที่ต้องการโท ปรกติเป็น เล่น

(๒) ที่ต้องการเอก ปรกติเป็น ขมิ้น

๗๐	อำผิวการะเกดเกลี้ยง	เกลานวล	แน่นเอ๋ย
	เรียมกะไคเชยชวน	ชิดเกล้า	
	อ้ออรกลั่นเกศหวน	หอมหื่น	กุเอย
	คิติกิรมรสเกล้า	กลั่นกลัวไกลฉม	ว

๗๑	ยกมามาทำข้าม	แขวงปราณ	
	ปราณประหลาดลมชวน	พี่ช้อง	
	แลว่านุชทรมาน	หมองสิ่ง ไคแม่	
	ทุกข์โรคฤาจักร้อง	ร่ำให้หาเรียม	ว

๗๒	ถึงสามร้อยยอดเงอม	จำเชล ^(๑)	
	เชลจะหลากลมเห	หาทขัว	
	สามร้อยศิริเท	ทักอก เล่าฤา	
	ใจจะปล้ำสุปล้ำ	เสนห์น้องหนักทรวง	ว

๗๓	โคแดงนามท่งค้าว	โคตง ไคฤา	
	โคอาสน์อิศวรองค์	อยู่เกล้า	
	พระมาคอาจจักปลง	ปลิดเทวษ ราพ่อ	
	สองจากพระเป็นเจ้า	ช่วยให้กินสม	ว

๓๔
๑ แลระบักลาดท่งท้อง

มลักเห็นหมุ่มฤก

หวังหาคู่แนบนิก

กิดเมื่อมาสมรห้ำ

๓๕
๑ นางทรายจามเรศรู้

กือนุชสงวนงามทน

ตายองตอบตายล

โถมแม่บาคตาย้อย

๓๖
๑ ขุนพาพพักษ์เกล้า

สารสู่สาวกขลิ

ปวงสัศว์เพรียกไพรศรี

สังเวชสมรมาวัน

๓๗
๑ เนื้อเบื่อนาเนกล้า

ล่าแหล่งลี้มเกลี้ยงวัน

ไพรพฤกษ์เงียบเชียบศัลย์

แสนสัศว์ซบเซาเร้น

ทิวพฤกษ์

กรุ่นกร้าม

นุชนาฏ เรียมเอะ

พี่ห้ามหวงโฉม ฯ

รักชน

แต่่น้อย

ยวนเนตร นางเอะ

อยู่พันจันใด ฯ

พักษ์

แหล่งเหล้น^(๑)

สังวาส

พี่เว้นวายชม ฯ

หลายพรรณ

แะเว้น

โคกแม่

ช่วยร้อนเรียมตรอม ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการโท ปรกติเป็น เล่น

๗๘ ลมลงโลมลาตไม้	กฤษณา
โบกบอกนาสาหา	กลืนท้อง
รอยอร่ามพัศตรา	ตากตรอก ลมฤา
พากลิ่นกรายมาซ้อง	คำไม้หอมเหมือน ๖

๗๙ หวนหอมการะเกดเกลี้ยง	เกล้าผม เจ้าฤา
อินทนิลคือแข่งคม	เนตรแต้ม
นมนางอ้ออายนม	นุชนาฏ พี่เอย
ปรางเปล่งเปรียบถึงแก้ว	อ่อนช้าคราวชม ๖

๘๐ จำปาจำเปรียบเนื้อ	นางสรวรค์ กุเอย
ศรีสุมาลัยพรรณ	พิศแพ้
ซ้องนางกลีระสายสรว	สลายเช่น ^(๑)
ก็อนุชสนานกายแก้	เกศแก้วกันไร ๖

๘๑ สาวหยุดหยุดอย่างช้า	หวังซัก ชวนแม่
รักไชรักแรมรัก	สุครุ
นางแย้มจะยลพักตร์	ฤาพบ พานเลย
ซ่อนกลิ่นกลอยซ่อนชู้	ชื่อเข้าใจถวิล ๖

(๑) ที่นี้ต้องการเอก ประกटเป็น เส้น

๘๒ ๐ ขานางนง^(๑)ภาคแพ
 กลกล่อมสองปลีเยาว์
 เล็บนางเล็บนุชเบา
 หลงปักเล็บนางเปลื้อง

๘๓ ๐ พะยอมคึกเยาวแม่แย้ม
 สีเสียดคือทรวงสี
 ชิงชันแจกในที
 หว่าต้วอนนางก้อน
 ๘๔ ๐ นกแก้วจับกิ่งแก้ว
 กลฟีกอดแก้วนอน
 นางกวัจนกวัจกร
 หลงว่ากรนุชเกอ

๘๕ ๐ นางนวลจับแมกไม้
 นวลนุชแนบเรียมควร
 เบญจวรรณจับวัลย์พวน
 แลว่าวัลย์กรแก้ว

พิมพ์เพลา นุชนา
 ยাত্রเยื้อง
 บอกกิ่ง^(๒) ฟี่ๆ
 ปลาบเนื้อเรียมขนาง ฯ
 ยินดี
 เสียช้อน
 เชิงเกี้ยว กายแม่
 เคียดเกล้งเป็นกล ฯ
 กอดคอน
 แนบเนื้อ
 จับกวัจ ไกวแม่
 กวัจให้เรียมตาม ฯ
 นางนวล
 คู่แคล้ว
 พันโอบ ไม้แม่
 กอดอ้อมเอาจวัลย์ ฯ

(๑) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ เป็น หิส

(๒) ที่นต้องการเอก ปรกติเป็น ชิง

๖ โนรีสีชาคยอม
นกขมิ้น^(๑)ชมพูแสง
ปนแปลกนิกนางแปลง
เย็นห่มแสงสีฟ้า

๗ แหกเต้าตามคู่เต้า
ถามข่าวนกแหงจระ
สัตว์าสาวอน
บอกสมรเวียนให้ให้

๘ เสนาะเสียงสุโนกร้อง
สาธิตามบ้าน
นางนกระสรวลสันติ
ก็อนุชแนบโอษฐ์อ่อน

๙ เรียมเมิลโมเรศเกล้า
นางมยุรยวนยี่
แจกโฉมแม่มั่งสี
แลนกลอบนิกเจ้า

ระยับแสง
แสงผ้า
สไบเปลี่ยน
ผ่ายเข้าเคยชม ฯ

แขกสมร มาฤา
จับไม้
วานหน้อย นกเอย
ข่าวน้องมาแถลง ฯ

ระงมวัน
เหยื่อป้อน
สมเสพ
แอบให้เรียมโลม ฯ

โมรี
ยั่วเย้า
เสาวภาคย์ กุเอย
พีดันโดยยุง ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการเอก ประกटเป็น ขมิ้น

๕๐ ยกมาออกอ่าวน้ำ

นางบ่เห็นเห็นบาง

ฉมนางชไมปราง

จินหันหอมฟ้าเจ้า

นามนาง รมนา

เปล้าเศร้า

สมรมึง ภูเอย

รื่นร้างอภิรมย์ ฯ

๕๑ นางรรมเยศร้าง

กลพีจากเจียนกา

ฤหากแม่มายา

มาแม่สำราญด้วย

รรมยา

เมศม้วย

พิโยคหยอก เรียมฤ

พี่น้องนางรม ฯ

๕๒ บางสพานสพาคพัน

ฤสพานสุวรรณรอง

อ้าโถมแม่มาฉลอง

รอยร่อนเหลือบ่าเบา

สพานทอง

รับเจ้า

พิมพม่าศ นฤ

แบบเนียนพคุณ ฯ

๕๓ บางสพานสพาคพัน

รอยชะแสงขระลูราง

ระฤกโถมแม่แบบบาง

กอรแผ่แผ่นทองหุ้ม

ทองปาง ก่อนแฮ

ร่อนกลุ้ม

บัวมาศ ภูเอย

ห่อไว้หวังสงวน ฯ

๕๔	เห็นมขามสาวบ่าวทัน	เคียงกัน
	สาวบ่าวปลุกสำคัญ	คู่สร้าง
	เสมอริยมร่วมรักขวัญ	เมืองมิ่ง แม่ฤา
	สองประสิทธิ์สัจย์อ้าง	ปลุกไว้วางใจ ฯ

๕๕	ยกมามากใหม่	ทรมาน
	ถึงที่นามละหาน	อยู่แห่ง
	นุชเยยจักหาธาร	ทาอก พี่แม่
	อุกี้แล้งชลแห่ง	อกแล้งลืมกาย ฯ

๕๖	หมอนเจ้าเขาเทพไท้	สถิตสิง
	กิดคู่เชนยอรอิง	ร่วมร้าง
	เชนยทองทอดกายพิง	พูนเทวษ ฤาแม่
	นอนจะแนบเชนยข้าง	คู่เื้อริยมถนอม ฯ

๕๗	ลองไนจักรจันแจ้ว	ใจรว ร้วแม่
	ชนีรำโหยหาผัว	ผัวไ้
	ดวงเดียวเต็กแต่แก้ว	ตกป่า ชฎแม่
	จากสมรพม่าให้	แห่งห้องชนีโหย ฯ

๕๙ รอยกรรมมาแบ่งแก้ว กับสกันธ์ กุเอย .
 ขวัญอยู่อยุธยาตน ต่างร้าง
 ไฉ้ดวงทิพย์สมณ- ทามาศ แม่เอย
 บุญที่สมสองสร้าง จักสิ้นฤยัง ฯ

๕๕ กวีวักวอกควากกว้าง ลมลอย แลแม่
 ถอยแต่ใจจากถอย ทัพข้า
 ทศทิศทอตกถอย ขวัญเนตร พี่เอย
 เอาสไบนุชต่างหน้า แบนเนื้อแทนนาง ฯ

๖๐๐ พระลบสุริยเลี้ยว ไสลลา โลกเอย
 ทุกทิศขระมัวมา มีดแล้ว
 เนตรหนึ่งว่ายนภา เพียงเมฆ
 เนตรหนึ่งตรวจไทรแผ้ว แผ่นหล้าหาสมร ฯ

๖๐๐ โพลลับโพเทพไท้ เทพา พ่อฤ
 เอาพระโฆษผยองยา สวาทฐ์
 อาราธน์พระเอยอา รักษ์เร่ง ราพ่อ
 เชิญช่วยพาสมรู้ รสน้องแรมนาน ฯ

๑๐๒ ๐ ลับยักษ์ลัับเยาวให้

เรียมหา แม่แฮ

ฤาสุรพาลพา

แหวะเว้น

ลัับหลังพิลัับตา

แสนโยชน์

รำฤกัลบัณุชเร้น

ร่วมรู้ในใจ ฯ

๑๐๓ ๐ ยกมาเมืองแม่น้ำ

ใจหมอง

เมืองก็ศูนย์กลสอง

สวาทว่าง

ขวัญเมืองอยู่เมืองครอง

ใจเศร้า พิฤา

ฤาพิจากมาก้าง

ขบแล้วนางลืม ฯ

๑๐๔ ๐ อยู่สะเภาพาณิชใช้

ใบกลา

ทุกซ์พีพันเกตรา

เลื่อนได้

จากสมรแม่เสมอมา

กลางสมุทร

แลบเห็นทะหลังไธ

อกกว้างกลางวล^(๑) ฯ

๑๐๕ ๐ หนองบัวบกช้อย

ชูชวน ชื่นเอย

บัวทั้งบัวนุชอวล

อ่อนน้า

ทะบอกทิพย์ผกาवन

กาเมศ ภูเอย

ภูมเรศแรมรสกล้า

กลีบฟ้ายาโนน ฯ

(๑) บางฉบับว่า ชล

๑๐๖ ศิขรศิขเรศเงื่อม

งามเงา

แลเล่ห์ฉากเขียนเขา

คันห้อย

พ่างเพียงแผ่นผาเฉลา

ฉลุลวลวค ลายแซ

กลหนึ่งเตียนนอนน้อง

ม่านกันกำบัง ๖

๑๐๗ ผาเผยพู่พ่างนำ

ฝอยฝน

คือสุหรัยโรยชล

ช่วยร้อน

สาครร่วมสรองสกัน

ไกลพี แล้วแม่

อ้าแม่เอยจักอัน

อาบน้าตาแทน ๖

๑๐๘ เกยปรุงประทีนแบ่ง

ปนละออง อบเอย

สรองสว่างใจสอง

ครุ่นครุ่น

จอกจันทน์จากจรงหมอง

ราแม่

พานใส่เสาวคนธ์ตั้ง

แต่งให้ไกรทา ๖

๑๐๙ กันฉายกันฉ่องน้อย

เสนียคนาง พี่เอย

จากจะลืมเสยสา

สระผ้า

โศกเสียสิ่งสำอาง

อายโอ้ ฤาแม่

พักตร์จะผัดผจงเกล้า

เยี่ยมเยียมเกลคอย ๖

๑๑๐ หลักลัทธิพลัพรากแก้ว

กานดา พี่เอย

895 9/13

ลิ่วแต่ตัวเรียมมา

ตกไร่

424 4คพ

ขวัญแขวนอยู่ขวัญตา

ทุกเมื่อ

ส. 26

เรียมรำไ้ฟ้าไ้

แผ่นพร้องรำพัน ฯ

๑๑๑ ลงลูแก่งตุ่มต้ง

โศกา

แสนตุ่มตวงชลนา

พี่พัน

กลืนโศกสุคอกอา—

คุรเทวษ วายเลย

ขับแต่สายเนตรล้น

ลুবร้อนฤาเย็น ฯ

๑๑๒ กุลาต็อกให้

หาใคร

นามจึงปรากฏใน

แก่น

เจ็บจากพี่เจ็บใจ

เจ็บยิ่ง เจ็บฤา

เจ็บบ่ปานกุล

ลาต้อนทรวงครวญ ฯ

๑๑๓ สงสัยคว้ยแก่งแก้ว

สงสาร

จากสิ่งใดไคราน

ร่นร้อง

แก่งเกิดวิการดาล

คุจอก พี่ฤา

เรียมก็โศกาก้อง

แก่งแก้วกรรแสง ฯ

๑๑๔ เดินทางพลางพี่ให้ โหยหวน
ถึงแก่นามนางกรวญ ครุ่นนั้น
อ้าแม่จกกำสรวล เสมอแก่ง น้ฎา
ฎาว่าโคกสมรกลัน เทวธำเรียมถึง ฯ

๑๑๕ ถับถึงปากร่วมน้ำ ก็นิงนาง
ถามข่าวไปปากพราง พี่พร้อง
อรมาถ้ำหลงทาง จงนอยู่
ปากร่วมวานปากร้อง เรียกเจ้ามาจร ฯ

๑๑๖ เมืองเพชรเขาเพชรแพรว พรายฉาย
เจกนุชนาครกราย นพเก้า
แสงเพชรพิศอภัย แหวนนุช พี่เอย
ยอดและยอดรุ่งไว้ รอบก้อยกรสมร ฯ

๑๑๗ ถึงตะนาวตระหน้าข้า สงสาร อรเอย
จรศึกโคกมานาน เน้นข้า
เดินคงท่าทางละหาน หิมเวศ
สารสั่งทุกห่อหมก้า ย่านน้ำลานาง ฯ

๑๑๘ แสนศึกแสนศาสตร์ซ้อง แสนพัน มาแม่
 สุกแต่เวทยากัน ซีฟไว้
 ศึกทรวงพิสดมจัญ ใจชู^(๑) โศกแม่
 จักยรยาใจได้ ซีฟด้วยนางเดียว ฯ

๑๑๙ รอยโฉม मुखเปลี่ยนบน เป็นทรวง พิฤ
 ฤาแม่เป็นมณีดวง เนตรด้วย
 จับจิตพิพิงทวง เต็มทวษ รักแม่
 คับซีฟเกิดใหม่ม้วย แผ่นหล้าฤลิม ฯ

๑๒๐ บวงเทพทุกเดือนถ้ำ มณฑล ทวีปเอย
 ยกแต่สองหัตถ์ตน ต่างเบีย
 ขอกินร่วมวิมล มาโนช เรียมนา
 แสคงสกับโสทหงษ์ เจียบสันสุกสวรรค์ ฯ

๑๒๑ พันเนตรภูวนาถัง ทาระวัง โคชา
 พักตร์สี่แปดโสทพัง อื่น^๒ ออ
 กฤษณ^(๒) นีทรเลอหลัง นาคหลับ ฤพ่อ
 สองพิโยครำร่อ เทพท้าวท่าเมิน ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการเอก ประกติเป็น สู้

(๒) สมุทไทยบางฉบับเป็น กฤษณ

๑๒๒ นิทานนิเทศทั่ว

ทุเรศแรมสมรไท

แสนทเวชเท่าไรไป

ปวงประสพคู่กำ

องค์ใด ก็ดี

ท่านร้าง

ปานอก พี่เอย

แต่ช้านานคืน ฯ

๑๒๓ กำสรวลศรีปราชญ์พร้อง

จากจุฬาลักษณ์ราญ

ทวาทศมาสสาร

ยกทุกกลางเทศแก้ว

เพรงกาล

สวาทแล้ว

สามทเวช ถวิลแซ

กึ่งร้อนทรวงเรียม ฯ

๑๒๔ ซายาเวยายอกษ์

รยว่าอินทร์พรหมสร

เลือกลักษณ์อันบัน

มอบมิ่งสมรมาแกลัง

โถมสวรรค์ พี่เอย

เสกแสวง

เป็นรูป นุชญา

พิกลั่นใจตาย ฯ

๑๒๕ คึกคึกสิงสาโรชสร้อย

ภูษเคนทรสำราญ

สระสวรรค์นราศนาน

สรงเกษมสระสมรพื้น

เสาวมัลย์ แม่นา

แหล่งเหล่น

ไฉนนาฏ เรียมเอย

ผึ่งฟ้าผ่นถึง ฯ

๑๒๖ เปรมปรางปรุ่งรูปฟ้า อรอล ใจเอย

จูบดูจางหอมหวาน ละห้อย

โถมทิพย์สุกนธ์ควร จากพี่ เจียวแม่

ถนอมนิเบาทมีน้อย จิตเจ้าจากไหน ฯ

๑๒๗ งอนถันทิพย์ยอคย่อน ยันทรวง พี่แม่

กอดนักเยียวอบพวง พุ่ม^๕ลน

ถนอมแอบอุ้นถือดวง ตราคิด พี่ฤ

จากอกออกรา^๕ชัน ชุ่ม^๕ชาเป็นหนอง ฯ

๑๒๘ แว่วแว่วเสาวนิตน้อง นางทรง เสียงฤ

สรวลกระซิกไสตพะวง ว่าเจ้า

คล้ายคล้ายคำเนินหงส์ หาพี่ ฤแม่

อ้าไช้อรเรียมเศร้า ชบหน้ากรรแสง ฯ

๑๒๙ พวงจาวเจิดแจ่มแก้ว จักรพรรดิ พี่เอย

สมเสมอสมรรัตน แท่งแท้

จำเรียมจำเราสวัสดิ์ สักวาส

เล็งเลียบดินฟ้าแพ ภพ^๕นฤหา ฯ

๑๓๐ สาวสวรรค์เสพลสวัสดิ์ถ้วน เทวรินทร์
 พรหมภักซ์ทิพย์บัณฑิติน งามกวัน
 จักรพรรดิร่วมนารินทร์ รัตนนาฏ
 สามเศพทิพย์ลาญล้วน เล่ห์น้องเรียมเกษม ฯ

๑๓๑ จากเจ้ายิ่งโรคเรื้อรัง รังสกันธ์
 แสบเสียดชุมขนจน ออกค่าน
 ยาทาประทับทน ทานเทวษ ไค้ฤา
 แรงรับเหลือแรงต้าน พี่แพ้แรงโรย ฯ

๑๓๒ ฤๅระคำวร้อน แคนไทร
 ลามผ่าวพฤกษ์พราภไบ หล่นแล้ง
 ทรวงพี่ผ่าวเผาไฉน นะนาฏ เรียมเอย
 ยัγγิงทินกรแจ้ จวบสิ้นสูญกัลป์ ฯ

๑๓๓ นทีสี่สมุทรม้วย หมคสาย
 คิมิงกลมมังกรนาคผาย ผาคสั่น
 หยากเหมพิรุณหาย เหือกโลก แล้งแม่
 แรมรากลั่นร้อยร้อน ฤๅเก้^(๑)เรียมทน ฯ

(๑) ที่นี้ต้องการโท ปรกติเป็น เท้า

๑๓๔ ฤๅฤๅณเมษยัย

โถมสาครณิศเพียง

ชมว้าวทศเอียง

อกแผ่นดินฟ้าคล้า

๑๓๕ อโฆรามสุรว้าง

พรายมณีเมฆลนาง

อัมพรอุทรคราว

เสียงสุกเสียงฟ้าใช้^(๒)

๑๓๖ ฤๅฤๅณมรรล่องเนือ

อกฟ้าเยือกเย็นไกล

พันผืนพัศตราไป

อันอักษะเสอเสียว

๑๓๗ ลมพัดคือพิชทอง

หนานนอกกรมในดวง

โถมแม่พิมลพวง

มือแม่แว้เทียวล้า

หยาดแผ่เสียง

เพียบหน้า

อากาศ

กุกลุ่มทรวงคล้าย ๆ

ชวานฉวาง

ล่อไหล์^(๑)

เรียมคร่ำ ครวญแม่

กรุ่นแก่นครางตาย ๆ

หนาวโค เปียบเลย

กอกเกี้ยว

ปานกิ่ง กรแม่

ชีกนวางผม ๆ

ตากทรวง

จิตต์ข้า

มาเลศ กุเอย

ยั้งลาลมพาน ๆ

(๑) ทนต้องการโท ปรกติเป็น ไฉ

(๒) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ ว่า ให้

๑๓๘ เอียงอกเทออกอ้าง

เมรุขบสมุทรกีนลง

อากาศจกงานผจง

โฌมแม่หยาดฟ้าแย้ม

๑๓๙ ตราบขุนกิริขัน

รักบ่หายตราบหาย

สุริยจันทร์ขจาย

ไฟแล่นล้างสีหล้า

๑๔๐ ร่ำรกร่ำเรื่องร้าง

เสนาะสนั่นกินกรวญ

สารสั่งฟ้ากำสรวล

ควรแม่ไว้ต่างหน้า

๑๔๑ โคลงเรื่องนิราศน

รองบาทบวรวังถวิล

บทโคปราชญ์ปวงฉิน

ปรุปรุเปรียบเสาวคนธ์ได้

อวคองค์ อรเอย

เลขแต้ม

จากฤก พอฤก

อยู่ร้อนฤกเห็น ฯ

ชาตสลาย แลแม่

หกฟ้า

จากโลก ไปฤก

ห่อนล้างอาลัย ฯ

แรมนวล นาฏฤก

กรันฟ้า^(๑)

แสนเสน่ห้ นุชเอย

พี่พูนภายหลัง ฯ

นรินทร์อินทร์

ว่าไว้

เชิญเปลี่ยน แปลงพ่อ

เลือกลื้มคมศุ ฯ

(๑) ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ ว่า กรัน

นิราศนรินทร์

๓๓)

ในสมุทไทยหมายเลข ๔๕ จ. ๔๕ ญ. เรื่องนิราศ
นรินทร์ มีโคลงต่อจากนี้อีก ๒ โคลง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นของ
อาลักษณ์แต่งเติม ดังนี้

๑ นรินทร์นเรศไท่	บริบาล
นิพนธ์พจน์พิสดารญาณ	ยศไว้
กระวีรโวหาร	นายหนุ่ม
ควรแก่ปราชญ์ใดได้	อ่านแล้วเยียรรยอ ฯ
๑ ไคไคโอรุโออ้าง	ตนดี
เอาปากเป็นกวี	ขล้อยกล้อย
หากหาญแต่ว่าที่	เฉลยกล่าว ไฉนนา
คุจหนึ่งแสงหิ่งห้อย	ส่องกันตนเอง ฯ

สรุปเส้นทางเดินของนายรินทรอิน

ออกจากปากคลองผดุงกรุงเกษม ตอนวัดเทวราชกุญชร แล้วตัดข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา ทางฝั่งธนบุรี เข้าคลอง บางกอกใหญ่ ถึงตำบลบางขุนเทียน ข้ามแม่น้ำท่าจีน ผ่าน จังหวัดสมุทรสาคร เข้าคลองสามสิบสองกค เข้าแม่น้ำแม่กลอง ผ่านจังหวัดสมุทรสงคราม ออกปากแม่น้ำแม่กลอง ออกสู่ทะเลถึงบ้านแหลมจังหวัดเพชรบุรี เลี้ยวเข้าคลอง ถึง เมืองเพชรบุรี และเดินทางบกต่อมาถึงเมืองกำเนิดนพคุณ หรือบางสะพาน และวกขึ้นไปจนถึงเมืองตะนาวศรี เป็น สิ้นสุดการเดินทางของนายรินทรอิน.

อธิบายศัพท์

หน้า ๑

ลุ่มสวรรค์	หมายถึงทำให้สวรรค์จม คือชนะสวรรค์ เหนือสวรรค์
เมืองเมรุ	หมายถึงเมืองสวรรค์ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ
อบาย	คือความทุกข์ยาก (ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อครั้งเสียกรุง)
ใจเมือง	ขวัญของพลเมือง

หน้า ๒.

ตระโมจ	ว่าเหว
ผอน	น้อง

หน้า ๓.

แด	ใจ
เทพไ้	เทวดา

หน้า ๔.

ลักขม	ชายาพระนารายณ์
สวยมภู	พระอัคร

หน้า ๕.

คลองขุด คลองผดุงกรุงเกษม หรือที่เรียกว่าคลองใหม่
 กอก เป็นวิธีช่วยบรรเทาความเจ็บปวดของแพทย์
 โบราณ ใช้ถ้วยปากแควจุ่มไฟใส่ข้างในเพื่อ
 ไล่อากาศออก รีบเอาไฟออกและกดด้วยลง
 บนอวัยวะตรงที่ปวด จะช่วยบรรเทาความปวด
 กอกรั่ว กอกแล้วไม่หายเจ็บ เพราะไล่อากาศใน
 ภาชนะออกไม่เพียงพอ

หน้า ๖.

แผ่นแง่ จลาศค่ายชั้นเชิง
 ชัดสอดสองสี ผู้หญิงโบราณใช้ผ้าแถบคาดอกผืนหนึ่ง และ
 ใช้อีกผืนหนึ่งซึ่งสืตักกันห่มข้างนอกหรือคล้อง
 กอ กอ

เรือแฝง เรือมีม่านบัง สำหรับกุลสตรีในสมัยก่อนนี้

หน้า ๗.

ด่าน ด่านเก็บภาษีสินค้า มักตั้งตามปากคลอง และ
 มีตาเหลวปักไว้เพื่อบอกให้รู้

ค

หน้า ๘.

ให้ช้าง ร้องให้น้ำตกใน แบบช้างเวลาที่มันเศร้า

หน้า ๙.

แฉก พระจันทร์

หน้า ๑๑.

เนี่ยน ตีลัง

สลา หมา

โท ทั้งสองหมายถึงเขาและนางที่รัก

หน้า ๑๒.

ไถ พระจันทร์

เบญจรงค์ ชามเบญจรงค์

นพนิต เนยข้น

กะได เกย

ดอกตู๋ นม

หน้า ๑๖.

จรวด ตลา

หน้า ๑๙.

ลมซาน ลมหายใจเข้าออก ใช้เป็นเคล็ดในการทำนาย
 อย่างหนึ่งในเวลาเดินทาง ถ้าลมหายใจล่อง
 ก็หมายความว่าปลอดภัยไปรุ่ง ถ้าลมหายใจขัด
 หมายความว่าอาจจะจะมีเหตุร้าย

หน้า ๒๐.

ยอง สัตว์จำพวกเนื้อทราย
 เกลี้ยงวัน ป่าหญ้า

หน้า ๒๓.

สุวา นักแซกเต้า

หน้า ๒๔.

ชไม สอง

หน้า ๒๖.

พระโฆษ คือ พระสมุทฺธโรฆส ในชาตกแล้วว่าพระโพธิ์
 เทพารักษ์อุ้มเอา พระสมุทฺธโรฆสไป สมกับนาง
 พินทุมตี

จ

หน้า ๓๒.

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

กำสรวลศรีปราชญ์ ชื่อบทประพันธ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า
กันว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง

ทวาทศมาส ชื่อบทประพันธ์ในสมัยเดียวกับกำสรวลศรี
ปราชญ์

หน้า ๓๓

พวงขาว

นมนาง

